

الگوی انگیزشی رفتار حمایتی بر اساس منابع اسلامی

سیده‌های صبوری / کارشناس ارشد روان‌شناسی عمومی مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی ☞ saborisydd110@gmail.com
 محمدرضا جهانگیرزاده قمی / استادیار گروه روان‌شناسی مؤسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی ☞ jahangirzade@iki.ac.ir
 ابوالقاسم بشیری گورتی / استادیار گروه روان‌شناسی مؤسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی ☞ bashiri@iki.ac.ir
 ابوالحسن حقانی خاوه / استادیار گروه روان‌شناسی مؤسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی ☞ haghani@iki.ac.ir
 دریافت: ۱۳۹۹/۰۶/۱۶ - پذیرش: ۱۳۹۹/۰۹/۱۰

چکیده

این پژوهش با هدف شناسایی مؤلفه‌های انگیزشی رفتار حمایتی و ارائه الگویی بر پایه منابع اسلامی با روش «کیفی تحلیل محتوا» انجام شد. بدین منظور از آیات و روایات دربردارنده واژه‌های مرتبط با رفتار حمایتی در منابع اسلامی، مفاهیم انگیزشی رفتار حمایتی استخراج گردید و از تحلیل این مفاهیم، مؤلفه‌های انگیزشی رفتار حمایتی به دست آمد. به منظور ارزیابی مفاهیم انگیزشی و مؤلفه‌های انگیزشی رفتار حمایتی در منابع اسلامی، از نظرات هفت خبره از طریق پرسشنامه درجه‌بندی محتوایی، روایی یافته‌ها بررسی شد. یافته‌ها نشان داد: مؤلفه‌های انگیزشی رفتار حمایتی به سه دسته مؤلفه‌های شناختی (ادراک مسؤلیت اجتماعی، نظارت خداوند بر اعمال، جبرانگری خداوند، برگشت اعمال خیر به فاعلش و شناخت وظایف اجتماعی)، مؤلفه‌های گرایشی (بی‌میلی به دنیا، میل به خیرات، نهراسیدن از فقر، مهربانی نسبت به مضطر و ترس از جهنم و اشتیاق به بهشت) و مؤلفه‌های رفتاری (رفتار ایثارگرانه، خیر کثیر، احسان‌ورزی و التزام به دستورات خداوند) تقسیم می‌شوند. برای ارائه الگوی انگیزشی رفتار حمایتی، به منظور تبیین روابط بین مؤلفه‌ها با بهره‌مندی از روایات و مطالعات اندیشمندان اسلامی، این نتیجه به دست آمد که مؤلفه‌های شناختی و گرایشی با تعامل یکدیگر منجر به مؤلفه‌های رفتاری می‌شوند.

کلیدواژه‌ها: رفتار حمایتی، منابع اسلامی، انگیزش، نوع‌دوستی، رفتار یاریگرانه.

روان‌شناسان در تعریف «انگیزش» (Motivation) به عواملی اشاره کرده‌اند که سعی می‌کنند علل رفتارهای گوناگون ما را تبیین کنند (گورمن، ۱۳۸۸، ص ۱۶). در واقع «انگیزش» مجموعه شرایطی است که به رفتار نیرو می‌دهد و به آن جهت می‌بخشد (اتکینسون و همکاران، ۱۳۸۵، ص ۳۶۱).

در زمینه عوامل انگیزشی رفتار انسان، دیدگاه‌ها و نظریه‌های گوناگونی در فلسفه و روان‌شناسی نوین مطرح شده است: نظریه «لذت» (کاپلستون، ۱۳۹۲، ج ۱، ص ۴۶۷)، نظریه «مشوق» (incentive) (اتکینسون و همکاران، ۱۳۸۵، ص ۳۶۲)، نظریه «غریزه» (instinct) (ریو، ۱۳۸۱، ص ۳۰ و ۲۹)، نظریه «اراده» (will) (همان، ص ۳۱)، نظریه «نیازها» (needs) (شولتز، ۱۳۹۴، ص ۳۶۱ و ۳۳۱)، دیدگاه روان‌شناسان یادگیری اجتماعی (فرانکن، ۱۳۸۴، ص ۴۷)، دیدگاه روان‌شناسان شناختی (همان، ص ۵۶). «نظریه‌های انگیزشی رشد» (همان، ص ۵۳).

در آثار اندیشمندان اسلامی نیز دیدگاه‌هایی درباره عوامل انگیزشی رفتار انسان مطرح شده است: دیدگاه علامه طباطبائی (نوری، ۱۳۹۶)، دیدگاه علامه مصباح (شجاعی، ۱۳۸۵، ص ۱۲۱)، دیدگاه علامه مطهری (مطهری، ۱۳۹۰، ج ۲، ص ۵۳-۵۵)، دیدگاه علامه جعفری (جعفری، ۱۳۷۲).

از سوی دیگر، از جمله رفتارهای انسان «رفتار حمایتی» (prosocial behavior) است که در نقطه مقابل «رفتار ضد اجتماعی» (Anti social) است. «رفتار حمایتی» شامل هر عملی می‌شود که در جهت یاری‌رسانی به دیگران است، با قطع نظر از انگیزه‌های یاریگر (دیوید و همکاران، ۱۹۸۵، ص ۳۰۱).

برخی دیگر معتقدند: رفتار حمایتی روی دستگیری‌های داوطلبانه در حق دیگران متمرکز است (کریستیانپور، ۲۰۱۱، ص ۴۳۷؛ گوستاو، ۲۰۱۵، ص ۱). اصطلاحات «نوع‌دوستی» (Altruism) و «رفتار یاریگرانه» (Helping behavior) در معانی نزدیک به «رفتار حمایتی» به کار رفته است. «رفتار یاریگرانه» واژه فراگیری است که تمام انواع حمایت‌هایی را که در رفتارهای متقابل افراد به چشم می‌خورد، دربر می‌گیرد؛ اما نوع‌دوستی محدودتر از رفتار حمایتی است و انگیزه یاری‌دهنده، همدلی و خود را به جای دیگران گذاردن است (بیرهوف، ۱۳۸۷، ص ۲۳).

مفهوم «رفتار حمایتی» در منابع اسلامی را می‌توان با مفاهیمی همچون مؤاخات، مواسات، اغاثة الملهوف، تنفیس و تفریح عن المکروب، قضاء حاجة المؤمن، احسان، اعانه مظلوم، تواصل، تعاطف، ایشار، عفو و صلہ رحم بررسی نمود (آذربایجانی و همکاران، ۱۳۹۰، ص ۳۳۳).

در تبیین این واقعیت که چه می‌شود برخی از افراد دست به رفتار حمایتی می‌زنند؟ دیدگاه‌ها و نظریه‌های گوناگونی در روان‌شناسی مطرح شده است: نظریه «تبادل اجتماعی» (اتکینسون، ۱۳۸۵، ص ۶۴۰)، نظریه

«شخصیت نوعدوست» (بیرهوف، ۱۳۸۳، ص ۳۳۶)، دیدگاه «یادگیری» (بدار و همکاران، ۱۳۸۰، ص ۲۵۱)، دیدگاه «تصمیم‌گیری» (همان، ص ۲۵۳)، دیدگاه «هنجارهای اجتماعی» (همان، ص ۲۵۶)، «الگوی مداخله زیان - پاداش» (به نقل از: بیرهوف، ۱۳۸۳، ص ۲۵۶)، دیدگاه «انگیزش عاطفی و همدلی» (برکویتز، ۱۳۸۳، ص ۴۷۹).

در منابع اسلامی برای جلب توجه افراد و ایجاد حساسیت نسبت به رفتار حمایتی، سه شیوه کلی مطرح شده است: شیوه‌های شناختی، عاطفی و رفتاری (آذربایجانی و همکاران، ۱۳۹۰، ص ۲۹۰).

تدوین «الگو» (model) مفهومی است که بیش از آنکه یک کارآماری باشد، تدوین یک فرض نظری است که بر مبنای آن متغیرها تعیین و سپس روابط بین آنها مشخص می‌گردد. تدوین چنین الگویی مبتنی بر نظریه‌های مرتبط با موضوع مورد مطالعه، ادبیات موجود و مطالعات پیشین و همچنین برگرفته از اندیشه‌های محقق است که در این فرایند، محقق عناصر الگوی مفهومی را در قالب متغیرهای مشخص و روابط فرضی بین آنها تعیین می‌کند (کلانتری، ۱۳۸۷، ص ۴۲).

برخی از الگوهای انگیزشی رفتار حمایتی موجود در روان‌شناسی عبارتند از: الگوی پیلایوین و همکارانش، الگوی سوارتر (Schwartz, S. H) و هووارد (Howard, J. A) (بیرهوف، ۱۳۸۷، ص ۲۶۷ و ۳۱۰). در منابع اسلامی تنها الگوی ساختار انگیزش رفتار انسان از سوی علامه طباطبائی ارائه شده که توسط نوری طرح گردیده است (نوری، ۱۳۹۶). این الگو به عوامل انگیزشی رفتار انسان به‌طور عام پرداخته، اما محقق در این پژوهش براساس منابع اسلامی درصدد طرح الگوی انگیزشی است که خاص رفتار حمایتی است.

با مرور اجمالی پیشینه تحقیق در خصوص عوامل انگیزشی رفتار حمایتی، می‌توان گفت: هیچ‌یک از تحقیقات صورت گرفته به مؤلفه‌های انگیزشی رفتار حمایتی و ارتباط بین آنها به شیوه تحلیل محتوا در منابع اسلامی نپرداخته است. اهمیت این مسئله ابتدا به خاطر توجه خاص منابع دینی به موضوع رفتار حمایتی با عناوین گوناگون و نسبتاً گسترده است و از سوی دیگر، پاسخ این مسئله می‌تواند در پژوهش‌های مبتنی بر بسته‌سازی در جهت آموزش رفتار حمایتی و مقیاس‌سازی برای اندازه‌گیری رفتار حمایتی بر پایه منابع اسلامی به کار گرفته شود. بنابراین سؤالات پژوهشی این تحقیق آن است که در منابع اسلامی، مؤلفه‌های انگیزشی رفتار حمایتی چیست؟ و نوع ارتباط آنها با یکدیگر چگونه است؟ در نهایت، الگوی انگیزشی رفتار حمایتی براساس منابع اسلامی ارائه می‌شود.

روش پژوهش

روش این پژوهش «کیفی» از نوع «تحلیل محتوا» است. این روش شامل تحلیل یک سخنرانی، پیام، مقاله، عقاید، احساسات و نظرات است (جعفری هرنندی و همکاران، ۱۳۸۷). از این روش برای تحلیل متون و مفاهیم اسلامی و روان‌شناسی استفاده شده است. در این پژوهش جامعه شامل تمام منابع دینی، اعم از قرآن کریم و منابع روایی است و نمونه شامل گزاره‌های مشتمل بر شبکه مفاهیم مرتبط با رفتار حمایتی که از شیوه «نمونه‌گیری هدفمند» به

دست آمده است. همچنین اطلاعات و داده‌ها از طریق مطالعه و فیش‌برداری از کتب، مقالات و نیز استفاده از کتابخانه‌های الکترونیکی جمع‌آوری و طبقه‌بندی گردیده و سپس برای به‌دست آوردن مؤلفه‌های انگیزشی و ارائه الگو، از فرایند رمزگذاری استفاده شده است.

در «رمزگذاری باز» (Open coding) به‌طور تحلیلی داده‌ها شکسته و دسته‌بندی می‌شوند و برای هر دسته مفهومی انتخاب می‌شود (مهرابی و همکاران، ۱۳۹۰). در این پژوهش، در «رمزگذاری باز»، از داده‌هایی که درصد تبیین مفاهیم انگیزشی رفتار حمایتی بودند، مفهیمی استخراج گردید. در «رمزگذاری محوری» (Axial coding) مؤلفه‌ها از طریق دسته‌بندی و مقایسه عناوین استخراج‌شده در مرحله «رمزگذاری باز» شکل می‌گیرند (همان).

در این پژوهش، در رمزگذاری محوری چهارده مؤلفه انگیزشی رفتار حمایتی شناسایی گردید که برای ارزیابی، مؤلفه‌ها و مستنداتشان در قالب یک پرسشنامه در اختیار هفت کارشناس قرار گرفت. برای به‌دست آوردن روایی محتوا، از شاخص «روایی محتوا» (CVI) (Content Validity Index) استفاده شد.

در مرحله «رمزگذاری گزینشی» (Selective coding) وجوه مشترک مؤلفه‌های به‌دست‌آمده از مراحل قبلی، شناسایی و با توجه به اشتراکات، مؤلفه‌ها در دسته‌بندی کلی‌تر و محدودتری سامان‌دهی می‌شوند؛ زیرا روشن است که طراحی الگو با تعداد مؤلفه‌های به‌دست‌آمده - که معمولاً زیاد هستند - دشوار خواهد بود (مهرابی و همکاران، ۱۳۹۰).

در این پژوهش در «رمزگذاری گزینشی» مؤلفه‌ها به شناختی، گرایشی و رفتاری تقسیم شده‌اند. برای ارائه الگو جهت تبیین روابط بین مؤلفه‌ها از روایات و مطالعات اندیشمندان اسلامی همچون علامه مصباح یزدی استفاده شده است.

یافته‌ها

هدف این پژوهش دستیابی به الگوی انگیزشی رفتار حمایتی در منابع اسلامی است. برای رسیدن به این هدف باید به دو سؤال پاسخ داد: مؤلفه‌های انگیزشی رفتار حمایتی در منابع اسلامی چیست؟ و چه رابطه‌ای بین آنها حاکم است؟

برای پاسخ به سؤال اول، ابتدا آیات و روایات درباره ۲۳ واژه مرتبط با رفتار حمایتی (إغاثة الملهوف، إعانة المظلوم، احسان، تنفیس و تفریح عن المكروب، قضاء حاجة المومن، توجه به ایتام، ایثار، مؤاخات، هبه، صدقه، مواسات، انفاق، قرض، وقف، عاریه، سخاوت، اصلاح ذات‌البین، امانتداری، صلح رحم، تواصل، عیادت مریض، تعاطف و امر به معروف و نهی از منکر) (صبوری و همکاران، ۱۳۹۹) جمع‌آوری گردید. از میان آنها، آیات و روایاتی که ناظر بر سبب‌شناسی بود، تفکیک گردید و از آنها مفاهیم انگیزشی استخراج شد. مفاهیم انگیزشی استخراج شده به همراه مستندات و نحوه دلالت آنها در جدول (۱) ارائه شده است:

جدول ۱: مفاهیم انگیزشی نظری رفتار حمایتی در منابع اسلامی

ردیف	مفاهیم انگیزشی رفتار حمایتی	نحوه دلالت	مستندات
۱	عقل	برخی از رفتارهای حمایتی (مانند سخاوت) رأس عقل و ثمره عقل بیان شده و در امر به معروف، عقل ^۱ امر به آن معرفی گردیده است. همچنین امانتداری و سخاوت از سربازان عقل به‌شمار آمده است.	فَكَانَ مِمَّا أُعْطِيَ الْعَقْلَ مِنَ الْخَمْسَةِ وَالسَّبْعِينَ الْجَدْنَةَ... وَأَمَانَةً وَضِدَّهَا الْحَيَانَةَ وَالسَّخَاءَ وَضِدَّهُ الْبُخْلَ (کلینی، ۱۴۲۹ق، ج ۱، ص ۴۴). الْعَقْلُ مُنَزَّهُ عَنِ الْمُنْكَرِ، أَمْرٌ بِالْمَعْرُوفِ (بیشی واسطی، ۱۳۷۶، ص ۴۷). عَلَيْكَ بِالسَّخَاءِ فَإِنَّهُ ثَمْرَةُ الْعَقْلِ (همان، ص ۳۳۵).
۲	ایمان	در برخی از رفتارهای حمایتی، فاعلان آنها مقید به ایمان شده‌اند؛ مانند اصلاح ذات‌البین، انفاق و محبت به ایتم. برخی دیگر از رفتارهای حمایتی حقیقت ایمان، غایت، کامل‌کننده یا رأس ایمان شمرده شده‌اند؛ مانند انفاق، امانتداری، ایثار و احسان.	«فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ» (انفال: ۱). من اخلاق المؤمن الإنفاق على قدر الإقتار و التوسع على قدر التوسع (فیض کاشانی، ۱۴۰۶ق، ج ۴، ص ۱۶۸). إِنْ مِنْ أَخْلَاقِ الْمُؤْمِنِينَ، يَا عَلِيُّ... الْمَأْسُخُونَ رَأْسُ الْبَيْتِيمِ (کلینی، ۱۴۲۹ق، ج ۳، ص ۵۸۷). قَالَ: أَرْبَعٌ مِنْ كُنْ فِيهِ كَمَلُ إِيْمَانِهِ. قَالَ: وَهُوَ: الصَّدْقُ وَادَاءُ الْأَمَانَةِ وَالْحَيَاءُ وَحُسْنُ الْخُلُقِ (کلینی، ۱۴۲۹ق، ج ۳، ص ۲۵۸). رَأْسُ الْإِيْمَانِ الْإِحْسَانُ إِلَى النَّاسِ (تمیمی آمدی، ۱۴۱۰ق، ص ۳۷۸).
۳	کرامت	«احسان» به‌عنوان یکی از رفتارهای حمایتی، از رفتارهای افراد کریم، و صله رحم ثمره کرم شمرده شده و صفت «چود» که مترادف با «سخاوت» است، ناشی از کرم افراد به‌شمار آمده است.	الْكَرِيمُ يُعْفُو مَعَ الْقُدْرَةِ وَيُعْطِلُ فِي أَمْعٍ الْإِمْرَةَ وَيَكْفُ إِسَاءَتَهُ وَ يُبْذِلُ إِحْسَانَهُ (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶، ص ۳۴۶). الْكَرِيمُ مَنْ بَدَّلَ إِحْسَانَهُ (همان، ص ۳۸۴). ثَمْرَةُ الْكِرْمِ صَلَةُ الرَّحِمِ (تمیمی آمدی، ۱۴۱۰ق، ص ۳۲۷). الْجُودُ مِنْ كِرْمِ الْعَبِيَّةِ (بیشی واسطی، ۱۳۷۶، ص ۱۲۶).
۴	مسئولیت اجتماعی (مسئول بودن انسان‌ها نسبت به یکدیگر)	رفتار حمایتی به‌عنوان یک رفتار بین‌فردی از پیش‌فرض‌هایش آن است که افراد خود را نسبت به دیگران مسئول بدانند؛ همان‌گونه که در روایات، انسان‌ها را نسبت به یکدیگر مسئول می‌دانند.	أَتَقُولُ اللَّهُ فِي عِبَادِهِ وَبِلَادِهِ: فَإِنَّكُمْ مَسْئُولُونَ حَتَّىٰ عَنِ الْبِقَاعِ وَ الْبُهَائِمِ (نهج‌البلاغه، ۱۴۱۴ق، ص ۲۴۳). الْأَمِيرُ الَّذِي عَلَى النَّاسِ رَاعٍ وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ، وَالرَّجُلُ رَاعٍ عَلَى أَهْلِ بَيْتِهِ وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْهُمْ، وَالْمَرْأَةُ رَاعِيَةٌ عَلَى أَهْلِ بَيْتِ بَعْلِهَا وَوَالِدِهِ وَهِيَ مَسْئُولَةٌ عَنْهُمْ، وَالتَّبَدُّ رَاعٍ عَلَى مَالِ سَيِّدِهِ وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْهُ (دبلی، ۱۴۱۲ق، ج ۱، ص ۱۸۵).
	جبران‌کننده بودن خداوند	انفاق به‌عنوان یکی از رفتارهای حمایتی، در صدور آن از ناحیه افراد، به اطمینان یافتن فرد به جبران‌کننده بوده خداوند در قبال انفاق مشروط شده است.	مَنْ تَيَقَّنَ أَنَّ اللَّهَ مُخَلَّفٌ مَا يَتَّقُهُ لَمْ يُمَسِّكْ عَنِ الْإِنْفَاقِ (دبلی، ۱۴۱۲ق، ج ۱، ص ۱۱۲). «قُلْ إِنْ رَبِّي يَسْبِطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَ يَقْدِرُ لَهُ وَ مَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُ وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ» (سبأ: ۳۹). مَنْ آيَقَنَ بِالْخَلْفِ جَادَ بِالْعَطِيَةِ (نهج‌البلاغه، ۱۴۱۴ق، ص ۴۹۵).
۴	نظارت خداوند بر اعمال	کسی که اطمینان داشته باشد خداوند عالم بر اعمال اوست، او را از اعمال قبیح بازمی‌دارد و در جهت اعمال نیک سوق می‌دهد. از سوی دیگر، در موارد متعددی که خداوند امر به انجام رفتارهای حمایتی کرده، در نهایت افراد را توجه می‌دهد که خداوند عالم و ناظر بر اعمال است. پس اگر فردی علم به ناظر بودن خداوند داشته باشد به‌سوی رفتارهای حمایتی سوق داده می‌شود.	قَالَ: مَنْ عَلِمَ أَنَّ اللَّهَ يَرَاهُ وَ يَسْمَعُ مَا يَقُولُ وَ يَعْلَمُ مَا يَعْمَلُ مِنْ خَيْرٍ أَوْ شَرٍّ فَيَحْجِرُهُ ذَلِكَ عَنِ الْقَبِيحِ مِنَ الْأَعْمَالِ، فَذَلِكَ الَّذِي خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَ نَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَى (فیض کاشانی، ۱۴۰۶ق، ج ۴، ص ۳۹۲). «يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلْ مَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ فَلِلْوَالِدَيْنِ وَ الْإِقْرَبِينَ وَ الْيَتَامَى وَ الْمَسْكِينِ وَ ابْنِ السَّبِيلِ وَ مَا نَفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ» (بقره: ۲۱۵). «إِنَّ اللَّهَ بِأَعْرَابِكُمْ أَنْ تُوَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا نَصِيرًا» (نساء: ۵۸). «خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَ تُزَكِّيهِمْ بِهَا وَ صَلِّ عَلَيْهِمْ إِنْ صَلَاتُكَ سَكَنَ لَهُمْ وَ اللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ» (توبه: ۱۰۳).
	هر عمل خیریی انجام دهم برای خودمان است.	هر که اطمینان پیدا کند که هر آنچه انجام می‌دهد برای خودش خواهد بود از نیکی به مردم دریغ نخواهد کرد. از سوی دیگر، برخی از رفتارهای حمایتی از مصادیق نیکی به مردم	مَنْ عَلِمَ أَنَّ مَا صَنَعَ إِنَّمَا صَنَعَ لِنَفْسِهِ لَمْ يَسْتَبْطِ النَّاسَ فِي رِبْهِمْ (صدوق، ۱۳۶۲، ج ۱، ص ۲۵۸). «وَ مَا تَتَّقُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَأَنْفُسِكُمْ وَ مَا تَتَّقُونَ إِلَّا آيَاتِنَا وَجْهَ اللَّهِ وَ مَا تَتَّقُوا مِنْ خَيْرٍ يُوَفِّ إِلَيْكُمْ وَ أَنْتُمْ لَا تظَلُمُونَ» (بقره: ۲۷۲). الصَّدَقَةُ فِي السَّرِّ

	شناخت نسبت به وظایف اجتماعی (از جمله رفتار حمایتی)	شمرده شده است؛ مانند صدقه، صلہ رحم و نیکی به ایتم. در اتفاق تصریح شده است که هرچه اتفاق می‌کنید برای خودتان خواهد بود.	من أفضل البرّ (بیشی واسطی، ۱۳۷۶، ص ۴۸). أوفر البرّ صلّة الرّحم (تمیمی آمدی، ۱۴۱۰ق، ص ۱۹۳). من أفضل البرّ برّ الایتام (همان، ص ۶۸۱).
۵	ورع	کسی که باورع باشد خیانت - که ضدامانتداری است - نمی‌کند. در مقابل، ترک امانتداری از سوی برخی افراد نشانه کمبود ورع آنها شمرده شده است.	یا علی، اوصیک فی نفسک بخصال فاحفظها عنی. ثم قال: ... الفاتیه الورع، و لاتجرئ علی خیانتہ أبدا (فیض کاشانی، ۱۴۰۶ق، ج ۲۶، ص ۱۶۸). الخیانتہ دلیل علی قلّة الورع و عدم الدیانتہ (محدث نوری، ۱۴۰۸ق، ج ۱۴، ص ۱۵).
۶	اشتیاق به بهشت / حذر از جهنم	هر کس مشتاق بهشت است می‌کوشد اسباب وصول آن را فراهم کند، و هر کس گریزان از جهنم است توری می‌کند از کارهایی که وی را به جهنم نزدیک می‌کند. از جمله اسباب وصول به بهشت برخی رفتارهای حمایتی، مانند اتفاق و سخاوت برشمرده شده است.	مَنْ اسْتَأْتَقَ إِلَى الْجَنَّةِ اجْتَدَّ فِي سَبَابِ الْوُصُولِ إِلَيْهَا وَمَنْ حَذِرَ النَّارَ تَبَاعَدَ مِمَّا يُدْخِلُهَا وَ مَنْ أَحَبَّ لِقَاءَ اللَّهِ اسْتَدْبَرَ لِقَائِهِ (دلملی، ۱۴۱۲ق، ج ۱، ص ۷۵). قال ثلاث من أتى الله بواحدة منهن أوجب الله له الجنة: الإتيان من إفتار... (کلینی، ۱۴۲۹ق، ج ۳، ص ۳۶۷). طَلَبْتُ الْجَنَّةَ فَوَجَدْتُهَا فِي السَّخَاءِ (محدث نوری، ۱۴۰۸ق، ج ۱۲، ص ۱۷۳).
۷	رحمت	احسان و جود (سخاوت) دلالت بر رحمت فرد دارد و به فاعل این دو رفتار حمایتی «رحیم» اطلاق می‌شود.	فأما الرحمة فليست رقة القلب، لكنها فعل النعم و الإحسان بدل علی ذلك. أن من أحسن الى غيره و أتم عليه يوصف بأنه رحيم و إن لم تعلم منه رقة قلبه عليه (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۵ ص ۱۸۱). ان الرحمة و ما يحدث لنا، منها شفقة و منها جود (قمی مشهدی، ۱۳۶۸، ج ۱، ص ۲۹).
۸	بخل نفاق عاری از خصلت‌های منفی	ترک برخی از رفتارهای حمایتی مانند اتفاق و قرض دادن ریشه در وجود ویژگی منفی بخل دارد. از سوی دیگر، سخاوت - به‌عنوان رفتار حمایتی - ضدش بخل است. خیانت کردن که ضدامانتداری است، رأس ویژگی منفی نفاق شمرده شده است. از سوی دیگر از نشانه‌های منافق خیانت کردن در امانت است. اتفاق یکی از رفتارهای حمایتی است که ترک آن از سوی برخی افراد ریشه در ویژگی منفی ترس از فقر دارد.	«ها أَنْتُمْ هَوْلًا تَدْعُونَ لَتَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَمِنْكُمْ مَنْ يَبْخُلُ وَ مَنْ يَبْخُلْ فَإِنَّمَا يَبْخُلُ عَنْ نَفْسِهِ وَ اللَّهُ الْعَنِي وَ أَنْتُمْ الْقُرْآنُ» (محمد: ۲۸). تَكَلَّمَ النَّارُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثَلَاثَةَ أَمِيرًا وَ قَارِبًا وَ ذَاتِ رَوْحٍ مِنَ الْمَالِ... تَقُولُ لِلنَّاسِ: يَا مَنْ وَهَبَ اللَّهُ لَهُ دُنْيَا كَبِيرَةً وَاسِعَةً فَيُضَا وَ سَأَلَهُ الْفَقِيرُ السَّبِيرُ قَرْضًا فَأَبَى إِلَّا بِخُلًا فَتَزِدُهُ (صدق، ۱۳۶۲، ج ۱، ص ۱۱۱). السخاء و ضدہ البخل (فیض کاشانی، ۱۴۰۶ق، ج ۱، ص ۶۱).
۹	بخل ترس از فقر	اشتیاق به دنیا ریشه هر عمل شری شمرده شده است. از سوی دیگر بدترین اعمالی که از سوی بدترین انسان‌ها انجام می‌شود، اعتقاد نداشتن به امانتداری، خیانت کردن و علیه مظلوم کمک کردن است. در مقابل، زهد کلید تمام خوبی‌ها در دنیا دانسته شده است.	الطّمع و الرّغبة في الدنیا اصلان لكل شرّ (قمی، ۱۴۱۴ق، ج ۷ ص ۳۷۶). شرّ النّاس من لا يمتدّد الأمانة و لا يحبّ الخيانة (بیشی واسطی، ۱۳۷۶، ص ۲۹۴). ایاک و الخيانة، فانها شرّ معصية (بروجردی، ۱۳۸۶، ج ۲۳، ص ۱۵۸). شرّ النّاس من يُعِين عَلَى الْمَظْلُومِ (محدث نوری، ۱۴۰۸ق، ج ۱۲، ص ۱۱۰). جُعِلَ الْخَيْرُ كُلُّهُ فِي تَيْبَتٍ، وَ جُعِلَ مَفَاتِحُ الزُّهْدِ فِي الدُّنْيَا (کلینی، ۱۴۲۹ق، ج ۳، ص ۳۳۲).

الگوی انگیزشی رفتار حمایتی براساس منابع اسلامی ♦ ۱۳

برای ارزیابی مفاهیم به‌دست‌آمده، نحوه دلالت و مستندات آنها در قالب یک پرسشنامه در اختیار هفت تن از کارشناسان علوم اسلامی و روان‌شناسی قرار گرفت تا آنها را از لحاظ روایی محتوایی درجه‌بندی کنند و از این طریق مفاهیم انگیزشی رفتار حمایتی گزینش شود. نظریات کارشناسان و نتایج نظریاتشان در جهت تأیید یا رد هر مفهوم در جدول (۲) ارائه شده است:

جدول ۲: نظریات کارشناسان و نتایج آنها درباره مفاهیم انگیزشی رفتار حمایتی در منابع اسلامی

ردیف	مفاهیم انگیزشی رفتار حمایتی		نظرات کارشناسان						نمرات CVI نظرات کارشناسان	تأیید یا رد		
	الف	ب	الف	ب	الف	ب	الف	ب				
۱	عقل		الف	الف	الف	الف	الف	الف	الف	۱	تأیید	
۲	ایمان		الف	الف	الف	الف	الف	الف	الف	۱	تأیید	
۳	کرامت		الف	الف	ب	ب	الف	الف	الف	۱	تأیید	
۴	شناخت (علم و یقین)	نسبت به مسئولیت اجتماعی	الف	ب	الف	ج	الف	الف	الف	ب	۰.۸۵	تأیید
		به جبران‌کننده بودن خداوند	الف	الف	الف	الف	الف	الف	الف	الف	۱	تأیید
		به اینکه خداوند ناظر بر اعمال است	الف	الف	الف	الف	الف	الف	الف	الف	۱	تأیید
		به اینکه هر عمل خیری انجام دهیم برای خودمان است.	الف	الف	الف	الف	الف	الف	الف	الف	۱	تأیید
		شناخت نسبت به وظایف اجتماعی	الف	ب	ج	الف	الف	الف	الف	ب	۰.۸۵	تأیید
۵	ورع		الف	الف	الف	الف	الف	الف	الف	الف	۱	تأیید
۶	اشتیاق به بهشت / حذر از جهنم		الف	الف	الف	ب	الف	الف	الف	الف	۱	تأیید
۷	رحمت		الف	الف	ج	الف	الف	الف	الف	ب	۰.۸۵	تأیید
۸	عاری از خصالت‌های منفی	بخل	الف	الف	ب	الف	الف	الف	الف	ب	۱	تأیید
		نفاق	الف	الف	ب	ج	الف	الف	الف	ب	۰.۸۵	تأیید
		خوف از فقر	الف	الف	الف	الف	الف	الف	الف	الف	۱	تأیید
		طمع به دنیا / زهد	الف	الف	الف	ج	الف	الف	الف	الف	ب	۰.۸۵

برای به‌دست آوردن میزان توافق کارشناسان و روایی محتوا از روش CVI برای تجزیه و تحلیل داده‌ها استفاده گردید. همان‌گونه که در جدول فوق مشاهده می‌شود، براساس نظر کارشناسان همه مفاهیم استخراج‌شده تأیید گردیده است؛ زیرا در صورتی که CVI به‌دست‌آمده از ۷۹ درصد بالاتر باشد میزان توافق و روایی محتوا تأیید خواهد شد. نمره CVI با تقسیم کردن تعداد گزینه‌های «الف» و «ب» بر تعداد داوران محاسبه می‌شود (حاجی‌زاده و اصغری، ۱۳۹۰).

مؤلفه‌های انگیزشی نظری رفتار حمایتی براساس منابع اسلامی

برای به‌دست آوردن مؤلفه‌ها از فرایند رمزگذاری استفاده شده است که در ابتدا با «رمزگذاری باز» بر روی داده‌های (آیات، روایات و لغت‌شناسی) مربوط به مفاهیم انگیزشی رفتار حمایتی، داده‌ها تجزیه شد و براساس «رمزگذاری محوری» چهارده مؤلفه به‌دست آمد که آنها را براساس «رمزگذاری گزینشی» تحت سه دسته کلی‌تر و محدودتر مؤلفه‌های «شناختی» (جایگاه شناخت در ذهن است که به کمک فرایندهای ذهنی خاصی تحقق می‌یابد) (ربر، ۱۳۹۰، ص ۱۶۳)؛ «گرایشی» (یعنی: میل باطنی به انجام کاری، و امیال انسانی در حقیقت بستری هستند که در آن اراده و رفتار اختیاری ممکن خواهد شد) (مصباح یزدی، ۱۳۷۸، ص ۴۲۱)؛ و «رفتاری» (شامل فعالیت‌ها، پاسخ‌ها، واکنش‌ها، حرکات و کارکردها که نمود عینی و خارجی دارد، نه ذهنی و انتزاعی) (ربر، ۱۳۹۰، ص ۱۰۵) قرار داده شده است.

در اینجا دو نکته لازم به ذکر است: اول آنکه قرار دادن هر مؤلفه تحت مؤلفه خاص براساس وجه غالب آن بوده، وگرنه ممکن است یک مؤلفه - مثلاً - هم جنبه شناختی داشته باشد و هم جنبه گرایشی. نکته دوم اینکه جلوی برخی از مؤلفه‌ها، داخل پرانتز واژه‌ای نوشته شده که به معنای آن است که مؤلفه مدنظر از تحلیل مفهوم آن واژه استخراج شده است. مؤلفه‌ها، نوع، نحوه دلالت و مستنداتشان در جدول (۳) ارائه گردیده است:

جدول ۳: مؤلفه‌های انگیزشی نظری رفتار حمایتی در منابع اسلامی

نوع مؤلفه	رفتار حمایتی در منابع اسلامی	نحوه دلالت	مستندات
ادراک مسئولیت اجتماعی	رفتار حمایتی به‌مثابه یک رفتار بین‌فردی، از پیش‌فرض‌هایش این است که افراد خود را نسبت به دیگران مسئول بدانند؛ همان‌گونه که روایات انسان‌ها را نسبت به یکدیگر مسئول می‌دانند.	اَشْفُواَ اللّٰهَ فِی عِبَادَةِ وَ بِلَادِهِ فَاِنَّكُمْ مُسْتَوُونَ حَتّٰی عَنِ الْبِقَاعِ وَ النَّهَائِمِ (نهج‌البلاغه، ۱۴۱۴ق، ص ۲۴۳). الْأَمِيرَ الَّذِي عَلٰی النَّاسِ رَاعٍ وَ هُوَ مُسْتَوٍ عَنِ رَعِيَّتِهِ، وَ الرَّجُلَ رَاعٍ عَلٰی اَهْلِ بَيْتِهِ وَ هُوَ مُسْتَوٍ عَنْهُمْ، وَ الْمَرَاةُ رَاعِيَةٌ عَلٰی اَهْلِ بَيْتِ بَطْنِهَا وَ وَّلَدِهِ وَ هِيَ مُسْتَوَلَةٌ عَنْهُمْ، وَ الْعَبْدُ رَاعٍ عَلٰی مَالِ سَيِّدِهِ وَ هُوَ مُسْتَوٍ عَنْهُ. اَلَا فِكُلِّكُمْ رَاعٍ وَ كَلَّكُمْ مُسْتَوٍ عَنْ رَعِيَّتِهِ (دبلی، ۱۴۱۲ق، ج ۱، ص ۱۸۵).	
شناختی	کسی که اطمینان داشته باشد خداوند عالم بر اعمال اوست، این اطمینان او را بازمی‌دارد از اعمال قبیح و او را به سمت اعمال نیک سوق می‌دهد. از سوی دیگر در موارد متعددی که خداوند به انجام رفتارهای حمایتی امر کرده در نهایت افراد را توجه می‌دهد به اینکه خداوند عالم بر اعمال است. پس اگر فردی علم به ناظر بودن خداوند داشته باشد به‌سوی رفتارهای حمایتی سوق داده می‌شود.	من علم أن الله يراه و يسمع ما يقول و يعلم ما يعمله من خير أو شر فيحجزه ذلك عن القبح من الأعمال، فذلك الذي خاف مقام ربه و نهى النفس عن الهوى (فيض كاشاني، ۱۴۰۶ق، ج ۴، ص ۲۹۲). «يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلْ مَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ فَلِلَّوَالِدَيْنِ وَ الْآلِئَانِ وَ لِلْيَتَامَى وَ الْمَسَاكِينِ وَ ابْنِ السَّبِيلِ وَ مَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ» (بقره:۲۱۵). «إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّواَ الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا... إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا» (نساء: ۵۸). «خَذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً... وَ اللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ» (توبه:۱۰۳).	

۱۵ ◇ الگوی انگیزشی رفتار حمایتی براساس منابع اسلامی

<p>مَنْ يَتَّقِنَ أَنْ اللَّهَ مُخْلِفاً مَا يَفِيقُهُ لَمْ يُمْسِكْ عَنِ الْإِنْفَاقِ (فیض کاشانی، ۱۴۰۶ق، ج ۱، ص ۱۳۸). «قُلْ إِنْ رَبِّي يَسْطُرُ الرَّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَ يَقْدِرُ لَهُ وَ مَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُ وَ هُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ» (سبأ: ۳۹). من ایقن بالخلف جاد بالعطية (نهج البلاغه، ۱۴۱۴ق، ص ۴۹۴).</p>	<p>یقین داشتن نسبت به جبران کننده بودن خداوند موجب انفاق و بخشش به دیگران می شود که از جمله رفتارهای حمایتی است.</p>	<p>ادراک جبران کنندگی خداوند</p>
<p>مَنْ عَلِمَ أَنْ مَا صَنَعَ إِنَّمَا صَنَعَ لِنَفْسِهِ لَمْ يَسْتَبِطِ النَّاسَ فِي بَرِيهِمْ (صدوق، ۱۳۶۲، ج ۱، ص ۲۵۸). «وَ مَا تَنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَلأنْفُسِكُمْ وَ مَا تَنْفِقُونَ إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللَّهِ وَ مَا تَنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ يُؤْتِ إِيكُمُ وَ أَنْتُمْ لَا تَطْلُمُونَ» (بقره: ۲۷۲).</p>	<p>هر که اطمینان پیدا کند که هر چه انجام می دهد برای خودش خواهد بود از نیکی به مردم دریغ نخواهد کرد. از سوی دیگر برخی از رفتارهای حمایتی از مصادیق نیکی به مردم شمرده شده است؛ مانند صدقه، صلہ رحم و نیکی به ایتم. در انفاق نیز تصریح شده است که هر چه انفاق کنید برای خودتان خواهد بود.</p>	<p>ادراک برگشت اعمال خیر به فاعل آنها</p>
<p>عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ ع قَالَ: قُلْتُ لَهُ: مَا حَقُّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ؟ قَالَ لَهُ: سَعْيُ حَقُوقِ وَأَجَابَاتٍ مِنْ مِثْلِهِ حَقٌّ إِلَّا وَ هُوَ عَلَيْهِ وَاجِبٌ إِنْ صَيَّحَ مِنْهَا شَيْئاً خَرَجَ مِنْ وَلايَةِ اللَّهِ وَ طَاعَتِهِ... الْحَقُّ الْبَالِغُ أَنْ تَعِينَهُ بِنَفْسِكَ وَ مَالِكَ وَ لِسَانِكَ وَ يَدِكَ وَ رِجْلِكَ، وَ الْحَقُّ الرَّابِعُ أَنْ تَكُونَ عَيْنَهُ وَ ذَلِيلَهُ وَ مِرَاتَهُ، وَ الْحَقُّ الْخَامِسُ أَنْ تَلْتَشِعَ وَ تَجُوعَ وَ تَلْتَرَوِي وَ تَطْمَأُ وَ تَلْتَبِسَ وَ تَعْرَى، وَ... الْحَقُّ السَّابِعُ أَنْ تُبْرِ قَسَمَهُ وَ تُجِيبَ دَعْوَتَهُ وَ تَعُوذَ مَرِيضَهُ وَ تَشْهَدَ جَنَازَتَهُ وَ إِذَا عَلِمْتَ أَنَّ لَهُ حَاجَةً تَبَادَرَهُ إِلَى قَضَائِهَا (کلینی، ۱۴۲۹ق، ج ۲، ص ۱۷۰).</p>	<p>صرف اینکه ما بدانیم نسبت به دیگران مسئولیت داریم برای رفتار حمایتی کافی نیست، بلکه باید بدانیم رفتار حمایتی نیز از جمله وظایف اجتماعی انسان هاست؛ چنان که در روایات برخی از رفتارهای حمایتی از جمله حقوق مسلمان به شمار آمده است.</p>	<p>شناخت وظایف اجتماعی (از جمله رفتار حمایتی)</p>
<p>«زهد و زهاده» ضد رغبت و حرص به دنیاست (ابن منظور، ۱۴۱۴ق، ج ۳، ص ۱۹۷) و زاهد کسی است که از دنیا رویگردان و بی میل بوده و به اندک آن خشنود باشد (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ص ۲۸۴). فَأَمَّا الرَّاهِدُ فَلْيَأْتِرْ بِشَيْءٍ مِنَ الدُّنْيَا (کلینی، ۱۴۲۹ق، ج ۴، ص ۲۷۴). الرَّاهِدُ الَّذِي يَخْتَارُ الْآخِرَةَ عَلَى الدُّنْيَا وَ... تَكُونُ نَفْسُهُ فِي الدُّنْيَا وَ قَلْبُهُ فِي الْآخِرَةِ (مصباح الشریعه، ۱۴۰۰ق، ص ۱۲۸).</p>	<p>یکی از مفاهیم انگیزشی رفتار حمایتی «زهد» است. زهد ضد رغبت و حرص به دنیاست و زاهد کسی است که از دنیا رویگردان و به آن بی میل بوده، به اندک آن راضی باشد و آخرت را بر دنیا اختیار کند.</p>	<p>بی رغبتی به دنیا / میل به آخرت (زهد)</p>
<p>کرامت بر بالاترین سطح از محبت دلالت می کند (فراهیدی، ۱۴۰۹ق، ج ۵، ص ۳۶۹). «محبت» طلب چیزی است که خیر پنداشته شده است (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ص ۲۱۵). الْكَرِيمُ مَنْ تَجَنَّبَ الْحَرَامَ وَ تَنَزَّهَ عَنِ الْعُيُوبِ (محدث نوری، ۱۴۰۸ق، ج ۱۱، ص ۲۸۱).</p>	<p>یکی از مفاهیم انگیزشی رفتار حمایتی «کرامت» است. کرامت بر بالاترین سطح از محبت دلالت می کند، و محبت طلب چیزی است که خیر پنداشته شده، و «کریم» به کسی گفته می شود که از عیوب و گناهان دوری می کند و در مقابل به خیرات میل دارد.</p>	<p>میل به خیرات (کرامت)</p>
<p>«قُلْ لَوْ أَنْتُمْ تَمْلِكُونَ خَزَائِنَ رَحْمَةِ رَبِّي إِذًا لَأَمْسَكْتُمْ خَشْيَةَ الْإِنْفَاقِ وَكَانَ الْإِنْسَانُ قَتُورًا» (اسراء: ۱۰۰). قال: لو كانت الأموال بيد الناس لما أعطوا الناس شيئا مخافة الفقر (بحرانی، ۱۳۷۴، ج ۳، ص ۵۹۷). «مَثَلُ الَّذِينَ يُبْتِغُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَعْيَ سَابِلٍ فِي كُلِّ سُبُلَةٍ مِثَّةٌ حَبَّةٍ وَ اللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ وَ اللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ» (بقره: ۲۶۱).</p>	<p>یکی از موانع بر سر راه رفتارهای حمایتی مستلزم صرف مال (مثل انفاق) ترس از فقر است. افرادی که متبلا به این ترس اند این گونه توصیف شده اند که اگر همه اموال و مخازن رحمت خداوند در دستشان باشد باز هم انفاق نمی کنند.</p>	<p>نهراسیدن از فقر</p>

<p>«رحمت» ظهور نرمی و مهربانی است و در آن خیر و صلاح فرد مضطر - اگرچه که خود راحم دچار درد و گرفتاری شود - ملاحظه می‌شود (مصطفوی، ۱۳۶۸، ج ۴، ص ۹۲). قال الصادق <small>علیه السلام</small>: الرحمة من العباد شیئان: احدهما یحدث فی القلب الرأفة و الرقة، لما یری بالمرحوم من الضرر و الحاجة و ضروب البلاء (قمی مشهدی، ۱۳۶۸، ج ۱، ص ۴۹؛ راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ج ۲، ص ۵۷).</p>	<p>یکی از مفاهیم انگیزشی رفتار حمایتی رحمت است. رحمت دلالت می‌کند بر مهربانی و نرمی. با دیدن حاجت فرد مضطر، رحمت موجب مهربانی و نرمی در قلب می‌شود.</p>	<p>مهربانی نسبت به مضطر (رحمت)</p>	
<p>مَنْ اسْتَأْتَقَ إِلَى الْجَنَّةِ اجْتَهَدَ فِي أَسْبَابِ الْوُضُوءِ إِلَيْهَا، وَ مَنْ حَذَرَ النَّارَ تَبَاعَدَ مِمَّا يُدْنِي إِلَيْهَا، وَ مَنْ أَحَبَّ لِقَاءَ اللَّهِ اسْتَمَدَّ لِلْقَائِلَةِ (دبلمی، ۱۴۱۲ق، ج ۱، ص ۷۵). قال: ثلاث من أتى الله بواحدة منهن أوجب الله له الجنة: الإنفاق من إقتار... (کلینی، ۱۴۲۹ق، ج ۳، ص ۲۶۷). طَلَبْتُ الْجَنَّةَ فَوَجَدْتُهَا فِي السَّخَاءِ (محدث نوری، ۱۴۰۸ق، ج ۱۲، ص ۱۷۳).</p>	<p>هر کس مشتاق بهشت است می‌کوشد اسباب وصول آن را فراهم کند، و هر کس گریزان از جهنم است دوری می‌کند از کارهایی که وی را به جهنم نزدیک می‌کند. از جمله اسباب وصول به بهشت برخی رفتارهای حمایتی، مانند انفاق و سخاوت برشمرده شده است.</p>	<p>ترس از جهنم و اشتیاق به بهشت</p>	
<p>الْكَرِيمُ الَّذِي لَا يَأْكُلُ وَ يُعْطِي (شعیری، بی‌تا، ص ۱۱۳).</p>	<p>ترجیح دیگران بر خود، در ادبیات دینی از آن به «ایثار» تعبیر شده، و کریم کسی است که خود از مالش بهره‌ای نمی‌برد، اما به دیگران عطا می‌کند.</p>	<p>رفتار ایثارگرانه (کرامت)</p>	
<p>«کریم» به کسی اطلاق می‌شود که دارای خیر کثیر، جامع فضیلت‌ها و منزّه از بدی‌ها باشد (ابن منظور، ۱۴۱۴ق، ج ۱۲، ص ۵۱۰). الْكَرِيمُ مَنْ بَدَّلَ إِحْسَانَهُ (بیشی واسطی، ۱۳۷۶، ص ۲۹).</p>	<p>«کریم» به کسی گفته می‌شود که دارای خیر کثیر، جامع فضیلت‌ها و منزّه از بدی‌ها باشد و از احسان خود دریغ نمی‌کند.</p>	<p>خیر کثیر (کرامت)</p>	
<p>«ورع» یعنی: اجتناب از گناهان و امور قبیح (ازهری، ۱۴۲۱ق، ج ۳، ص ۱۱۲). سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ <small>علیه السلام</small> عَنِ الْوَرَعِ مِنَ النَّاسِ، فَقَالَ: الَّذِي يَتَوَرَعُ عَنِ مَحَارِمِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ (کلینی، ۱۴۲۹ق، ج ۲، ص ۷۷). وَرَعٌ يَخْجُرُهُ عَنِ مَعَاصِي اللَّهِ (طلوسی، ۱۴۰۷ق، ج ۵، ص ۴۴۵).</p>	<p>ورع انسان را از ارتکاب گناهان و امور قبیح باز می‌دارد.</p>	<p>رفتاری التزام عملی به دستورات خداوند (ورع)</p>	
<p>«رحمت» یعنی: نرمی و مهربانی، دلجویی که اقتضای احسان به شخص مضطر می‌کند (مرتضی زبیدی، ۱۴۱۴ق، ج ۱۶، ص ۲۷۵؛ راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ص ۳۴۷). «لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُوفٌ رَّحِيمٌ» (توبه: ۱۲۸).</p>	<p>رحمت یعنی: نرمی، مهربانی، دلجویی که اقتضای احسان به شخص مضطر دارد. در آیه ۱۲۸ سوره «توبه» خداوند پیامبر را «رحیم» معرفی نموده که نسبت به احسان به مؤمنان حریص است.</p>	<p>احسان‌ورزی (رحمت)</p>	

برای ارزیابی مولفه‌های به‌دست‌آمده، پرسشنامه‌ای که حاوی مؤلفه‌ها، نوع، نحوه دلالت و مستندات آنها بود، تهیه و بین هفت تن از کارشناسان توزیع گردید و از آنها خواسته شد میزان تطابق مؤلفه‌ها با مستنداتشان را با یکی از چهار گزینه (کاملاً مرتبط، مرتبط اما نیاز به بازبینی، نیاز به بازبینی جدی، غیرمرتبط) مشخص کنند. نظرات کارشناسان و نتایج آنها در جدول (۴) ارائه گردیده است:

جدول ۴: نتایج بررسی کارشناسان درباره مؤلفه‌های انگیزشی رفتار حمایتی در منابع اسلامی

نوع مؤلفه	مؤلفه‌های انگیزشی رفتار حمایتی	نظرات کارشناسان						نمره CVI به‌دست‌آمده از نظر کارشناسان	تأیید یا رد مؤلفه
		الف	ب	ج	الف	الف	ب		
شناختی	ادراک مسئولیت اجتماعی	الف	ب	الف	ج	الف	الف	۰.۸۵	تأیید
	ادراک نظارت خداوند بر اعمال	الف	الف	الف	الف	الف	الف	۱	تأیید
	ادراک جبرانگری خداوند	الف	الف	الف	الف	الف	الف	۱	تأیید
	ادراک برگشت اعمال خیر به فاعل آنها	الف	الف	الف	الف	الف	الف	۱	تأیید
گرایش	شناخت وظایف اجتماعی (از جمله رفتار حمایتی)	الف	الف	ب	ج	الف	الف	۰.۸۵	تأیید
	بی‌ربغی به دنیا / میل به آخرت (زهده)	الف	الف	الف	الف	الف	الف	۱	تأیید
	میل به خیرات (کرامت)	الف	الف	الف	ج	الف	الف	۰.۸۵	تأیید
	نهراسیدن از فقر	الف	الف	الف	الف	الف	الف	۱	تأیید
	مهربانی نسبت به مضطر (رحمت)	الف	الف	ب	الف	الف	الف	۱	تأیید
	ترس از جهنم و اشتیاق به بهشت	الف	الف	الف	الف	الف	الف	۱	تأیید
	رفتار ایثارگرانه (کرامت)	الف	الف	الف	ج	الف	ب	۰.۸۵	تأیید
	خیر کثیر (کرامت)	الف	الف	الف	الف	ب	ب	۱	تأیید
رفتاری	التزام عملی به دستورات خداوند (ورع)	الف	الف	الف	الف	الف	الف	۱	تأیید
	احسان‌ورزی (رحمت)	الف	الف	ب	ج	الف	الف	۰.۸۵	تأیید

براساس نتایج به‌دست‌آمده از نظرات کارشناسان، همه مؤلفه‌های نظری ارائه‌شده از سوی ایشان تأیید شد؛ زیرا در صورتی که CVI به‌دست‌آمده از ۷۹ درصد بالاتر باشد میزان توافق و روایی محتوا مورد تأیید خواهد بود (حاجی‌زاده و اصغری، ۱۳۹۰). همان‌گونه که در جدول (۴) مشاهده می‌شود، کمترین نمره CVI به‌دست‌آمده از نظرات کارشناسان ۸۵ درصد بوده است.

الگوی انگیزشی رفتار حمایتی براساس منابع اسلامی

برای پاسخ دادن به سؤال دوم، باید روابط در سه سطح تبیین گردند: سطح روابط سه بعد شناخت، گرایش و رفتار؛ سطح رابطه عقل و ایمان (که به‌عنوان منابع انگیزشی رفتار حمایتی در منابع اسلامی محسوب می‌شوند)؛ و سطح روابط بین مؤلفه‌ها.

سطح اول: رابطه منابع پایه‌ای مؤلفه‌های انگیزشی رفتار حمایتی در منابع اسلامی

عقل و ایمان به‌منزله منابع پایه‌ای برای مؤلفه‌های انگیزشی رفتار حمایتی در منابع اسلامی محسوب می‌شوند؛ یعنی مؤلفه‌های انگیزشی رفتار حمایتی در منابع اسلامی در قلمرو عقل و ایمان می‌گنجد. برای تبیین منبع بودن

عقل و ایمان برای مؤلفه‌های انگیزشی، رفتار حمایتی به روابط هریک از عقل و ایمان با سایر مفاهیم انگیزشی رفتار حمایتی که مؤلفه‌ها از آنها استخراج شده، پرداخته است. اما پیش از آن رابطه خود عقل و ایمان تبیین می‌شود: درباره ارتباط عقل و ایمان باید گفت: این دو رابطه‌ای متقابل دارند، به‌گونه‌ای که هر دو روی یکدیگر تأثیر می‌گذارند. اما در جهت تأثیر عقل بر ایمان، در روایات ایمان از سربازان عقل شمرده است: «مِمَّا أُعْطِيَ الْعَقْلَ مِنَ الْخُمْسَةِ وَالسَّبْعِينَ الْجُنْدِ... وَ الْإِيْمَانُ وَ وَصِيَّةُ الْكُفْرِ» (کلینی، ۱۴۲۹ق، ج ۱، ص ۴۴). اما در طرف مقابل، برد عقل محدود است؛ همان‌گونه که در روایات اشاره شده است: «فَهَلْ يَكْتَفِي الْعِبَادُ بِالْعَقْلِ ذُنُوبَ غَيْرِهِ؟» (همان، ج ۱، ص ۶۷). «غَايَةُ الْعَقْلِ الْإِعْتِرَافُ بِالْجَهْلِ» (لیثی واسطی، ۱۳۷۶، ص ۳۴). بنابراین محدوده‌ای از معارف از حیثه درک عقل خارج است. در این حیثه، همان‌گونه که علامه مصباح یزدی معتقد است، دین (ایمان) می‌تواند با ارائه مقدمات یقینی برای عقل موجب رشد و شکوفایی آن شود (نیکزاد، ۱۳۸۹، ص ۲۳۷).

الف. رابطه عقل با سایر مفاهیم انگیزشی رفتار حمایتی در منابع اسلامی

آنچه از ادله‌ای منابع اسلامی می‌توان استفاده کرد این است که عقل با ارائه روشنگری و دادن بینش می‌تواند موجب این فضایل شود:

- کرامت: «الْعَاقِلُ... مَنْ كَرُمَ أَصْلُهُ» (کلینی، ۱۴۲۹ق، ج ۱، ص ۶۲)؛
- ورع: «إِنَّ الْعُقَلَاءَ تَرَكُوا فُضُولَ الدُّنْيَا، فَكَيْفَ الذُّنُوبُ؟» (همان، ج ۱، ص ۳۷)؛
- رحمت «كَانَ مِمَّا أُعْطِيَ الْعَقْلَ مِنَ الْخُمْسَةِ وَالسَّبْعِينَ الْجُنْدِ... الرَّحْمَةُ وَ وَصِيَّةُ الْغَضَبِ» (همان، ج ۱، ص ۴۴)؛
- شناخت «فَكَانَ مِمَّا أُعْطِيَ الْعَقْلَ مِنَ الْخُمْسَةِ وَالسَّبْعِينَ الْجُنْدِ... وَ الْعِلْمُ وَ وَصِيَّةُ الْجَهْلِ» (همان، ج ۱، ص ۴۴)؛
- زهد «إِنَّ الْعُقَلَاءَ زَهَدُوا فِي الدُّنْيَا وَ رَغِبُوا فِي الْآخِرَةِ» (همان، ج ۱، ص ۳۸)؛
- نفی عدم نفاق «مَنْ لَمْ يَعْتَلِ عَنِ اللَّهِ، لَمْ يَعْقِدْ قَلْبَهُ عَلَى مَعْرِفَةِ ثَابِتَةٍ يُبْصِرُهَا وَ يَجِدُ حَقِيقَتَهَا فِي قَلْبِهِ، وَ لَا يَكُونُ أَحَدٌ كَذَلِكَ إِلَّا مَنْ كَانَ قَوْلُهُ لِفِعْلِهِ مُصَدِّقًا، وَ سِرُّهُ لِعَلَانِيَتِهِ مُوَافِقًا؛ لِأَنَّ اللَّهَ - تَبَارَكَ اسْمُهُ - لَمْ يَدُلَّ عَلَى الْبَاطِنِ الْخَفِيِّ مِنَ الْعَقْلِ إِلَّا بِظَاهِرِ مِنْهُ وَ نَاطِقٍ عَنْهُ» (همان، ج ۱، ص ۳۹).

ب. رابطه ایمان با سایر مفاهیم انگیزشی رفتار حمایتی در منابع اسلامی

- آنچه از ادله منابع اسلامی می‌توان استفاده کرد این است که ایمان موجب این فضایل می‌گردد:
- رحمت: «الْمُؤْمِنُ كَثِيرُ الرَّحْمَةِ» (کلینی، ۱۴۲۹ق، ج ۳، ص ۵۷۳)؛
 - کرامت: «الْمُؤْمِنُ كَرِيمٌ الْمَرَجَّةُ» (همان، ج ۳، ص ۵۷۳)؛ «فَإِنَّ الْمُؤْمِنَ هُوَ الْكَرَمُ» (محدث نوری، ۱۴۰۸ق، ج ۱۶، ص ۳۹۴)؛
 - زهد: «ثمرة الإيمان الرغبة في دار البقاء» (تمیمی آمدی، ۱۴۱۰ق، ص ۳۲۹)؛
 - نفی بخل «الْمُؤْمِنُ لَا يَبْخُلُ» (کلینی، ۱۴۲۹ق، ج ۳، ص ۵۷۳).

سطح دوم: رابطه شناخت، گرایش و رفتار

شناخت دو نقش ایفا می‌کند: نخست آنکه حقیقت را برای ما روشن می‌سازد و حق و باطل را به ما می‌شناساند. دوم آنکه میل‌هایی که به‌طور فطری در ماست پس از شناخت، مصداق خود را پیدا می‌کند و بدین‌سان علم به شکوفایی آن میل‌ها و تأثیر عملی آنها کمک خواهد کرد (مصباح یزدی، ۱۳۸۸، ج ۱، ص ۱۷۴).

در طرف مقابل، باید به تأثیرات گرایش بر شناخت اشاره کرد. تأثیر گرایش و علاقه در ادراک منحصر به ادراکات حسی نیست، بلکه در تخیلات و افکار و حتی در استنتاجات عقلی، به صورت‌های گوناگون وجود دارد؛ مثلاً، میل باطنی افراد در انتخاب مقدمات یک دلیل و یا در کیفیت تنظیم آن مقدمات مؤثر است (مصباح یزدی، ۱۳۹۴، ص ۱۱۰).

سطح سوم: بررسی روابط مؤلفه‌های انگیزشی رفتار حمایتی در منابع اسلامی

۱. ادراک مسئولیت اجتماعی

اگر کسی درک کند که نسبت به دیگران مسئول است این ادراک او را در جهت شناخت وظایف اجتماعی که نسبت به دیگران دارد، سوق می‌دهد. بنابراین روایات بارها مسئول بودن انسان در قبال دیگران را متذکر شده‌اند:

«اتَّقُوا اللَّهَ فِي عِبَادِهِ وَ بِلَادِهِ، فَإِنَّكُمْ مَسْئُولُونَ حَتَّىٰ عَنِ الْبِقَاعِ وَ الْبَهَائِمِ وَ أَطِيعُوا اللَّهَ وَ لَا تَعْصُوهُ» (نهج البلاغه، ۱۴۱۴ق، ص ۲۴۳):

«كُلُّكُمْ رَاعٍ وَ كُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ» (دیلمی، ۱۴۱۲ق، ج ۱، ص ۱۸۵).

۲. ادراک ناظر بر اعمال بودن خداوند

کسی که درک کند خداوند ناظر بر اوست و بر اعمال خیر و شر او آگاه است، این ادراک او را از ارتکاب اعمال قبیح و پیروی از هوای نفس بازمی‌دارد. این درک موجب ترک گناه و اشتغال به خیرات می‌شود: «من علم أن الله يراه و يسمع ما يقول و يعلم ما يعمل من خير أو شر فيحجزه ذلك عن القبيح من الأعمال، فذلك الذي خاف مقام ربه و نهى النفس عن الهوى» (فیض کاشانی، ۱۴۰۶ق، ج ۴، ص ۲۹۲).

۳. ادراک جبرانگری خداوند

کسی که درک کند خداوند اعمال خیر او را جبران خواهد کرد و بی‌ثمر نخواهد گذاشت، هنگام انفاق دچار ترس از فقر نمی‌شود تا دست از انفاق بازدارد: «مَنْ تَيَقَّنَ أَنَّ اللَّهَ مُخَلِّفٌ مَا يُنْفِقُهُ لَمْ يُمْسِكْ عَنِ الْإِنْفَاقِ» (دیلمی، ۱۴۱۲ق، ج ۱، ص ۱۳۸).

۴. ادراک برگشت اعمال خیر به فاعل آنها

کسی که درک کند هر عملی انجام دهد برای خودش انجام می‌دهد (نفع آن به خودش برمی‌گردد) این ادراک می‌تواند موجب میل به خیرات، خیر کثیر، احسان‌ورزی و حتی ایثار (ترجیح دیگران بر خود) شود. در روایت آمده

است: هرکه این ادراک (برگشت اعمال خیر به فاعل آنها) را بیابد مردم را از خیرات خود محروم نمی‌کند: «مَنْ عَلِمَ أَنَّ مَا صَنَعَ إِنَّمَا صَنَعَ لِنَفْسِهِ لَمْ يَسْتَبِطِ النَّاسَ فِي بَرِّهِمْ» (صدوق، ۱۳۶۲، ج ۱، ص ۲۵۸).

۵. بی‌میلی به دنیا / میل به آخرت (زهد)

زاهد کسی است که از دنیا رویگردان و به آن بی‌میل باشد. طبیعتاً کسی که نسبت به چیزی بی‌میل باشد به اندک آن (حد ضرورت) راضی خواهد بود (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ص ۳۸۴). یکی از جنبه‌های زهد این است که اگر از مال دنیا چیزی از دست زاهد خارج شود نسبت به آن تأسف و نگرانی ندارد. بنابراین می‌توان گفت: زاهد نسبت به فقر (خروج مال از دستش) ترسی نخواهد داشت: «إِنَّ الزُّهْدَ فِي آيَةٍ مِنْ كِتَابِ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ: "لِكَيْلَا تَأْسَوْا عَلَى مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَاكُمْ"» (کلینی، ۱۴۲۹ق، ج ۳، ص ۳۳۳).

از دیگر جنبه‌های زهد، کف نفس از ابتلا به محرمات است: «أَيُّهَا النَّاسُ الزَّهَادَةُ قِصْرُ الْأَمَلِ وَالشُّكْرُ عِنْدَ النَّعْمِ وَالتَّوَرُّعُ عِنْدَ الْمَحَارِمِ» (نهج‌البلاغه، ۱۴۱۴ق، ص ۱۰۶). پس زاهد از محرمات اجتناب می‌ورزد و این همان التزام عملی به دستورات خداوند است که زهد موجب آن می‌شود.

۶. ترس از جهنم و اشتیاق به بهشت

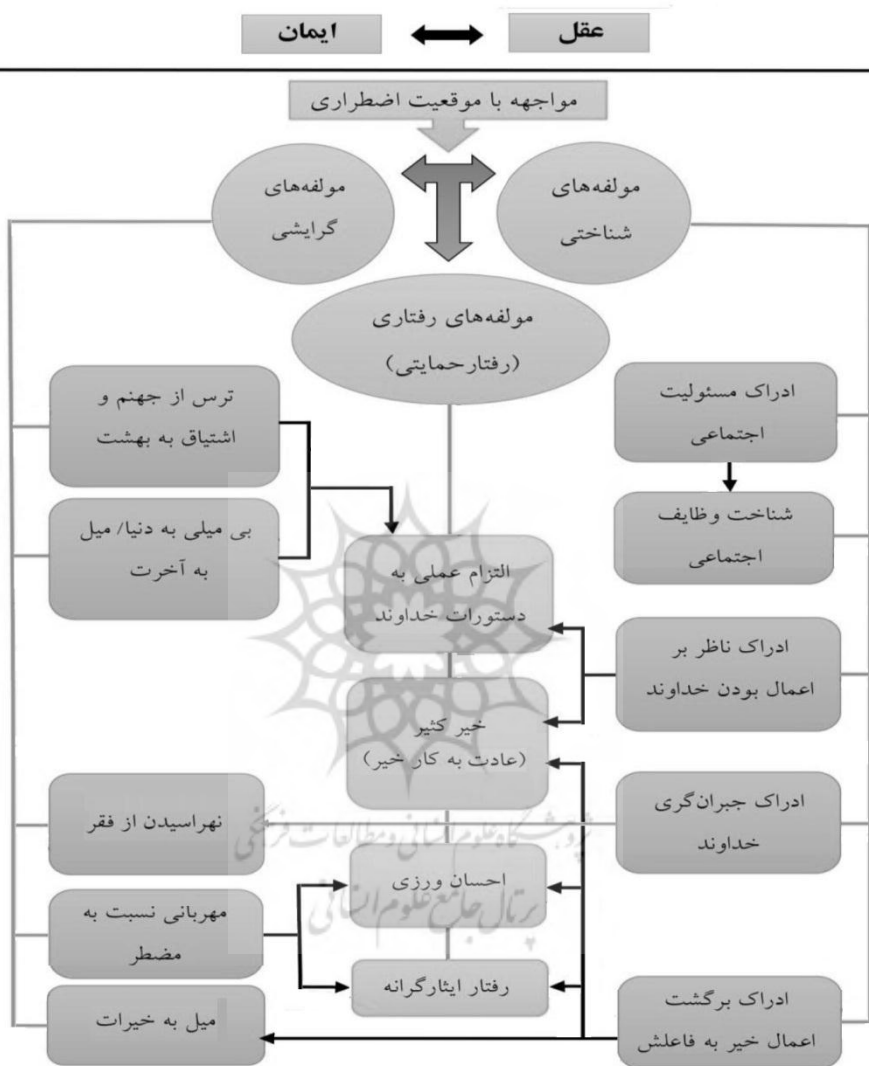
کسی که به بهشت اشتیاق داشته باشد از شهوات دوری می‌کند: «فمن اشتاق الى الجنة سلا عن الشهوات» (کلینی، ۱۴۲۹ق، ج ۳، ص ۱۳۱): کسی که از آتش جهنم گریزان است از محرمات اجتناب می‌کند. «مَنْ حَذَرَ النَّارَ تَبَاعَدَ مِمَّا يُدْبِي إِلَيْهَا» (دبلمی، ۱۴۱۲ق، ج ۱، ص ۷۶)؛ و «من أشفق من النار اجتنب المحرمات» (کلینی، ۱۴۲۹ق، ج ۳، ص ۱۳۱). بنابراین می‌توان گفت: هرکس ترس از جهنم و اشتیاق به بهشت داشته باشد ملتزم به دستورات (انجام واجبات و ترک محرمات) خداوند خواهد بود.

۷. مهربانی نسبت به مضطر (رحمت)

یکی دیگر از مؤلفه‌های انگیزشی رفتار حمایتی که از واژه «رحمت» گرفته شده، مهربانی و نرمی نسبت به شخص مضطر است. این حالت عاطفی به‌گونه‌ای است که موجب احسان به مضطر می‌شود (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ص ۳۴۷). فرد رحیم با بروز این حالت عاطفی، خیر و صلاح مضطر را مدنظر قرار می‌دهد، اگرچه خودش دچار درد و گرفتاری شود (مصطفوی، ۱۳۶۸، ج ۴، ص ۹۲). بنابراین می‌توان گفت: مهربانی و نرمی نسبت به مضطر موجب احسان‌ورزی و ایثار می‌شود.

بنابراین براساس روابط تبیین‌شده در سه سطح «رابطه مفاهیم پایه‌ای انگیزشی رفتار حمایتی (عقل و ایمان)»، «روابط سه بعد شناخت، گرایش و رفتار» و «روابط بین مؤلفه‌ها»، الگوی انگیزشی رفتار حمایتی در منابع اسلامی را در نمودار (۱) می‌توان مشاهده کرد:

نمودار ۱: الگوی انگیزشی رفتار حمایتی در منابع اسلامی

نتیجه‌گیری

یافته‌های این پژوهش (جدول ۳) نشان داد که مؤلفه‌های انگیزشی رفتار حمایتی در منابع اسلامی شامل ادراک مسئولیت اجتماعی، نظارت خداوند بر اعمال، جبران‌گری خداوند، برگشت اعمال خیر به فاعلش و شناخت وظایف اجتماعی، بی میلی به دنیا، میل به خیرات، نهراسیدن از فقر، مهربانی نسبت به مضطر، ترس از جهنم و اشتیاق به بهشت، رفتار ایثارگرانه، خیر کثیر، احسان‌ورزی و التزام به دستورات خداوند است.

دو مؤلفه «جبرانگری خداوند» و «ترس از جهنم و اشتیاق به بهشت» نشان می‌دهند که رفتار حمایتی از نظر اسلام زمانی ارزشمند است که برای تحصیل رضای خداوند انجام گیرد. رضای خداوند مراتبی دارد: گاهی رضای خداوند به لحاظ منشأ پاداش اخروی، گاهی منشأ نجات از عذاب اخروی و گاهی صرفاً رضای خداوند لحاظ می‌شود (مصباح یزدی، ۱۳۷۶، ج ۱، ص ۱۱۷). علاوه بر رضای خداوند از منظر اسلام، رفتار اجتماعی در صورتی ارزشمند است که از چهار اصل ذیل پیروی کند (مصباح یزدی، ۱۳۷۸، ج ۳، ص ۳۹-۴۷):

۱. عدل: یعنی افراد به اندازه‌ای که به اجتماع نفع می‌رسانند از آن بهره‌مند شوند. مؤلفه برگشت اعمال خیر به فالعلش اشاره به همین اصل دارد.

۲. احسان: به موجب این اصل افرادی که قادر به کار نیستند و در موقعیت اضطراری قرار می‌گیرند لازم است افراد دیگر بار زندگی‌شان را به دوش کشند. مؤلفه‌های رفتار ایثارگرانه، خیر کثیر و احسان‌ورزی به این اصل اشاره دارند.

۳. تقدم مصالح معنوی بر منافع مادی: دو مؤلفه «بی‌میلی به دنیا / میل به آخرت» و «میل به خیرات» اشاره به همین اصل دارند.

۴. رعایت اولویت: براساس این اصل، تکلیف افراد جامعه کاملاً یکسان نیست و براساس مؤلف «شناخت وظایف اجتماعی» می‌توان اولویت‌ها را لحاظ کرد.

یکی دیگر از یافته‌های این پژوهش (نمودار ۱) نشان داد که مؤلفه‌های شناختی و گرایشی در تعامل با یکدیگر موجب رفتار حمایتی می‌شوند. این مؤلفه‌ها تحت سیطره عقل و ایمان قرار دارند. این به آن معناست که در الگوی انگیزشی رفتار حمایتی بر پایه منابع اسلامی، برانگیختگی افراد برای رفتار حمایتی صرفاً براساس برانگیختگی عاطفی ناشی از دیدن موقعیت اضطراری افراد نیست، بلکه بعد اصلی آن شناخت است که از عقل نشئت می‌گیرد و از سوی دیگر، ایمان حاکی از این مطلب است که افراد در شناخت و تحلیل برای اقدام به رفتار حمایتی، محدود به دنیا نخواهند بود، بلکه آخرت را نیز مد نظر خواهند داشت.

منابع

- نهج البلاغه، ۱۴۱۴ق، قم، هجرت.
- مصباح الشریعه (منسوب به امام جعفر صادق علیه السلام)، ۱۴۰۰ق، بیروت، علمی.
- ابن منظور، محمد بن مکرم، ۱۴۱۴ق، لسان العرب، بیروت، دار صادر.
- اتکینسون، ریتا ال و همکاران، ۱۳۸۵، *زمینه روان‌شناسی هیپنکار*، ترجمه محمدتقی براهنی و همکاران، تهران، رشد.
- ازهری، محمد بن احمد، ۱۴۲۱ق، *تهذیب اللغة*، بیروت، دار احیاء التراث العربی.
- آذربایجانی، مسعود و همکاران، ۱۳۹۰، *روان‌شناسی اجتماعی با نگرش به منابع اسلامی*، تهران، سمت.
- بحرانی، سیدهاشم، ۱۳۷۴، *البرهان فی تفسیر القرآن*، قم، بعثت.
- بدار، لوک و همکاران، ۱۳۸۰، *روان‌شناسی اجتماعی*، ترجمه حمزه گنجی، تهران، ساوالان.
- برکووتیز، لئونارد، ۱۳۸۳، *روان‌شناسی اجتماعی*، ترجمه محمدحسین فرجاد و عباس محمدی اصل، تهران، اساطیر.
- بروجدی، آقاسین، ۱۳۸۶، *جامع احادیث الشیعه*، تهران، فرهنگ سبز.
- بیرهوف، بی هانس ورنر، ۱۳۸۷، *رفتارهای اجتماعی مطلوب از دیدگاه روان‌شناسی اجتماعی*، ترجمه رضوان صادقی نژاد، تهران، گل آذین.
- تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد، ۱۳۶۶، *تصنیف غرر الحکم و درر الکلم*، قم، دفتر تبلیغات اسلامی.
- _____، ۱۴۱۰ق، *غرر الحکم و درر الکلم*، قم، دارالکتب الاسلامی.
- جعفری هرندی، رضا و همکاران، ۱۳۸۷، «تحلیل محتوا روشی پرکاربرد در مطالعات علوم اجتماعی، رفتاری و انسانی با تأکید بر تحلیل محتوای کتاب‌های درسی»، *روش‌شناسی علوم انسانی*، ش ۵۵، ص ۳۳-۵۸.
- جعفری، محمدتقی، ۱۳۷۲، *مجموعه مقالات چهارمین کنفرانس بین‌المللی مدیریت اسلامی*، تهران، مرکز آموزش مدیریت دولتی.
- حاجی‌زاده، ابراهیم و محمد اصغری، ۱۳۹۰، *روش‌های و تحلیل‌های آماری با نگاه به روش تحقیق در علوم زیستی و بهداشتی*، تهران، جهاد دانشگاهی.
- دیلمی، حسن بن محمد، ۱۴۱۲ق، *ارشاد القلوب*، قم، شریف الرضی.
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد، ۱۴۱۲ق، *مفردات الفاظ قرآن*، بیروت، دار القلم.
- ربر، آرتور اس، ۱۳۹۰، *فرهنگ روان‌شناسی توصیفی*، ترجمه یوسف کریمی و همکاران، تهران، رشد.
- ریو، مارشال، ۱۳۸۱، *انگیزش و هیجان*، ترجمه یحیی سیدمحمدی، تهران، ویرایش.
- شجاعی، محمدصادق، ۱۳۸۵، *دیدگاه‌های روان‌شناختی حضرت آیت‌الله مصباح یزدی*، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه السلام.
- شعیری، محمد بن محمد، بی‌تا، *جامع الاخبار*، نجف، مطبعه حیدریه.
- شولتز، دوان، ۱۳۹۴، *نظریه‌های شخصیت*، ترجمه یوسف کرمی و دیگران، تهران، ارسباران.
- صبوری، سیدهدادی و همکاران، ۱۳۹۹، «رفتار حمایتی: مفاهیم مرتبط و انواع آن در منابع اسلامی»، *معرفته*، ش ۲۷۵، ص ۷۹-۸۸.
- صدوق، محمد بن علی، ۱۳۶۲، *الخصال*، قم، جامعه مدرسین.
- طوسی، محمد بن حسن، ۱۴۰۷ق، *تهذیب الاحکام*، تهران، دار الکتب الاسلامیه.
- فرانکن، رابرت، ۱۳۸۴، *انگیزش و هیجان*، ترجمه حسن شمس و دیگران، تهران، نشر نی.
- فراهیدی، خلیل بن احمد، ۱۴۰۹ق، *العین*، قم، هجرت.
- فیض کاشانی، ملامحسن، ۱۴۰۶ق، *الوافی*، اصفهان، کتابخانه امام امیرالمؤمنین علیه السلام.
- قمی مشهدی، محمد بن محمد رضا، ۱۳۶۸، *تفسیر کنز الدقائق و بحر الغرائب*، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

قمی، عباس، ۱۴۱۴ق، *سفینه البحار*، قم، اسوه.

کاپلستون، فردریک چارلز، ۱۳۹۲، *تاریخ فلسفه قرون وسطی*، ترجمه ابراهیم دادجو، تهران، سروش.

کلاتری، خلیل، ۱۳۸۷، *مدل‌سازی معادلات ساختاری در تحقیقات اجتماعی-اقتصادی*، تهران، فرهنگ صبا.

کلینی، محمدبن یعقوب، ۱۴۲۹ق، *الکافی*، قم، دارالحديث.

گورمن، فیل، ۱۳۸۹، *انگیزش و هیجان*، ترجمه ابوذر کرمی، تهران، دانژه.

لیثی واسطی، علی‌بن محمد، ۱۳۷۶، *عیون الحکم و المواعظ*، قم، دارالحديث.

مجلسی، محمدباقر، ۱۴۰۳ق، *بحار الانوار*، بیروت، دار احیاء التراث العربی.

محدث نوری، حسین‌بن محمدتقی، ۱۴۰۸ ق، *مستدرک الوسائل*، قم، مؤسسه آل‌البيت ❀.

مرتضی زبیدی، محمدبن محمد، ۱۴۱۴ق، *تاج العروس من جواهر القاموس*، بیروت، دارالفکر.

مصباح یزدی، محمدتقی، ۱۳۷۶، *اخلاق در قرآن*، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی ❀.

_____، ۱۳۷۸، *معارف قرآن (۳-۱)*، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی ❀.

_____، ۱۳۸۸، *اخلاق در قرآن*، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی ❀.

_____، ۱۳۹۴، *خودشناسی برای خودسازی*، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی ❀.

مصطفوی، حسن، ۱۳۶۸، *التحقیق فی کلمات القرآن*، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

مطهری، مرتضی، ۱۳۹۰، *مجموعه آثار*، تهران، صدرا.

مهرابی، امیرحمزه و همکاران، ۱۳۹۰، «معرفی روش‌شناسی نظریه داده بنیاد برای تحقیقات اسلامی»، *مدیریت فرهنگ اسلامی*، ش ۲۳، ص ۵-۳۰.

نوری، نجیب‌الله، ۱۳۹۶، «عوامل و ساختار انگیزش رفتار انسان از منظر علامه طباطبائی»، *روان‌شناسی و دین*، ش ۴۰، ص ۵-۲۲.

نیکزاد، عباس، ۱۳۸۹، *عقل و دین از دیدگاه ملاصدرا و برخی از فیلسوفان صدرایی معاصر*، قم، سبحان.

Christopher J. Einolf, 2011, "The Link Between Religion and Helping Others: The Role of Values, Ideas, and Language", *Sociology of Religion*, N. 72 (4), p. 435-455.

David, O. S, Jonathan, L. F, Letitia, A. P, 1985, *Social Psychology*, United states of America.

Gustavo .Carlo, 2015, "the protective role of prosocial behaviors. Waugh. Early socialization of prosocial behavior: Patterns", in *parents'encouragement of toddlers' helping in an everyday household task*, Infant Behavior and Development.